

Clas Tollin, *Stockholm, Klara kloster och Kungsladugården: Bebyggelseutvecklingen runt Mälarens utlopp från 900 till omkring 1600, med särskild hänsyn till förhållandena i Nationalstadsparken* (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 2017) 127 s.

Syftet med boken *Stockholm, Klara kloster och Kungsladugården: Bebyggelseutvecklingen runt Mälarens utlopp från 900 till omkring 1600, med särskild hänsyn till förhållandena i Nationalstadsparken* är att kartlägga bebyggelseutvecklingen i Solnas gamla socken från yngre järnålder till 1600-talets mitt. De historiska ägoförhållanden är en av förutsättningarna till nationalstadsparkens grundande, vilka skyddade det citynära området från exploatering.

Tollin tecknar en bild av Stockholms snabba expansion från grundandet kring mitten av 1200-talet och de efterföljande decennierna där dynamiken i samhället understryks av en omfattande handel (donationer) med fastigheter och den efterföljande konsolideringen av, framför allt, Klara klostrets godsinnnehav, till enheter som bedrev storgodsdrift med anställd personal. Utvecklingen av godsinnehavet för de Stockholmsbaserade klerikala institutionerna – främst Klara kloster, men även till viss del cistercienser och dominikanermunkarna – skiljer sig därmed från Uppsalabiskopens godsinnnehav, vilket var vidspritt och huvudsakligen bestod av avradsskyldiga landbogårdar.

Det första kapitlet är kort om handelns och de politiska och geografiska förutsättningarna vid slutet av 1100-talet kring Mälurutloppet. Författaren beskriver och ansluter sig till den vedertagna uppfattningen att Stockholms geografiska läge blev utomordentligt fördelaktigt då Mälaren, på grund av landhöjningen, snördes av från Saltsjön med enda utlopp vid Stockholms ström, och söker svar på vilka som kontrollerade jorden däromkring. Därefter följer ett mycket intressant kapitel om de administrativa områden som möts i Stockholm, särskilt argumenten att landskapsgränsen gick på Stadsholmen – och inte vid Skanstull – är övertygande. Detta kapitel är starkt knutet till bilaga 1 om namnet Stockholm, där Tollin argumenterar för att stadens namn är taget efter ön och att förleden "stock-" syftar på betydelsen som gränsmarkör – och inte på exempelvis stadens pålkrans.

Tollin anför att gränsen mellan Uppland och Södermanland gick norr om, alternativt på, själva Stadsholmen (och inte som många, inklusive jag själv, tror vid Skanstull) och att den följde den gamla segelleden från södra skärgården, vilken utgör gräns mellan Värmdö skeppslag, som hörde till Attundalands rod, och Sotholms och Svartlösa härad, som är en del av Södermanland. I slutet av 1280-talet framförde Strängnäs biskopen krav på att Åsön (Södermalm) skulle höra till hans stift – och därmed till Södermanland. Åsön hade sannolikt fast landförbindelse redan på 600-talet vid

Grind (Skanstull) och Tollin gör det troligt att ön ursprungligen var en del av Årstas utmärk. I "Det medeltida Sverige, Atlas över Sverige" har Åsön förts till Brännkyrka socken, vilket Tollin dock menar är felaktigt, vilket jag inte förstår eftersom han, som jag uppfattar det, argumenterar för att gränsen gick på/norr om Stadsholmen.

Det tredje kapitlet beskriver det geografiska området som behandlas, tillsammans med två fina kartor över Klara klostrets primärdonation och senmedeltida ägoinnehav. I bilagorna finns dessutom en nyöversättning av Magnus Ladulås primärdonation.

Det fjärde kapitlet är bokens huvudkapitel och behandlar mycket ingående de olika byarna/bebyggelseenheter som ingick i undersökningsområdet. Tollin beskriver 20 olika byar och gårdar som låg norr om Norrström och gör även en delvis annorlunda placering av några av dem jämfört med tidigare forskning. Många av gårdarna redovisas dessutom med ägargenealogier från mitten av 1200-talet och framåt.

Eftersom jag har använt Stockholms ladugårds räkenskaper i min egen forskning uppskattade jag särskilt utredningen kring Vädla by, vilken tillsammans med byarna Kaknäs och Medelby kom direkt under kronan som ladugård till Stockholms slott på 1430-talet. Tollin gör det troligt att den ursprungliga bebyggelseenheten låg österut, ungefär vid Djurgårdsbrunnens bron men att ladugården vid Kronans övertagande flyttades till platsen där den nuvarande Nobelparken ligger. Ladugården behöll namnet Vädla, vilket anknyter till "vadvälle". Det har dock aldrig gått att vada vid platsen för nuvarande Nobelparken/Djurgårdsbron, men troligtvis vid Djurgårdsbrunn. Vidare finns det gravhögar i närheten av Djurgårdsbrunn, vilket också indikerar en tidigare bosättning i närheten.

Vid reformationen överfördes i princip all kyrklig mark till kronan. Väsby gård (ungefär vid nuvarande Hötorget) blev Nya ladugården. Tillsammans med ytterligare fastighetsaffärer på 1540-talet kom Östra Liderne, som tidigare hade hört till Helgeandshuset, i kronans ägo. Ägorna till Nya Ladugården, Gamla Ladugården och Östra Liderne slogs samman på 1620-talet och kronan hade därmed ett sammanhållande godsinnehav från Ålkistan ända ut på Valmundsön – det vill säga det som idag är Nationalstadssparken.

Det sista kapitlet är en sammanfattande diskussion. Jag hade till denna uppskattat en översiktskarta över hur Tollin anser att bebyggelsen norr om Stockholm såg ut. Särskilt gäller detta Unnaröra, som Tollin placerar ungefär vid Tegeludden, och Husarne (vid dagens Husarviken), som Tollin gör troligt inte var en egen by på medeltiden, utan snarare en ö, tillhörig Unnaröra.

Jag fann boken intressant – och ovanlig – eftersom den koncentrerar sig på områdena utanför Stadsholmen, dessutom på den agrara bebyggelsen, vilket inte hör till vanligheterna när det gäller Stockholms historia. Samman-

fattningsvis tycker jag att boken är förtjänstfull och jag hoppas att den får stor spridning, även om den nog inte kan sägas tillhöra grundböckerna i Stockholmsmiana. Enbart nyöversättningarna från latin i bilaga 3 är givetvis enormt värdefulla och kommer att vara till glädje och nytta för framtida generationer. Slutligen skall sägas att metoden som författaren använder för att kombinera en rad olika källor och discipliner – historia, geografi och arkeologi – är mycket lyckad och bidrar till en djupare förståelse för både det geografiska området och det historiska förloppet och jag hoppas att fler kan inspireras av den.

Göteborgs universitet

LOTTA LEIJONHUFVUD

Jens Lerbom, *Svenskhetens tidigmoderna gränser: Folkliga föreställningar om etnicitet och rikstillhörighet i Sverige 1500–1800* (Göteborg: Makadam förlag 2017). 207 s.

Om nationalismens historiska rötter finns en mångårig och vittförgrenad forskningsdebatt. Bland mycket annat har man intresserat sig för vilka kollektiva identiteter som hade betydelse för gemene man i det tidigmoderna samhället. Fanns det, för att anknyta till Sverige, en folklig svenskhet under 1500- och 1600-talen? Ett vanligt svar har varit att nationalism på gräsrotsnivå är en sentida företeelse, såväl i Sverige som annorstädes. Före 1800-talet var det i stort sett endast samhällseliten, eller delar därav, som bar upp föreställningar om en rikstäckande gemenskap. Andra forskare vill dock tona ned skillnaderna mellan olika samhällsgrupper och tycker sig se en nationell medvetenhet med social bredd långt tillbaka i tiden.

Utgångspunkten för Jens Lerboms nya bok är att frågan om den folkliga svenskhetens uppkomst och innebörd är otillräckligt utforskad. Historikernas tolkningar har ofta vilat på empiriskt bräcklig grund; genom en tidsmässigt och rumsligt bredare studie vill Lerbom skapa underlag för säkrare slutsatser. Hans undersökning bygger på närläsning av sådana källor som innehåller yttranden av gemene man, främst domböcker och suppliker. Domboksmaterialet täcker perioden cirka 1550–1650 och innefattar en jämförelse mellan sex småländska härader i det svensk-danska gränsområdet och Stockholm. För att få perspektiv på förändringen över tid har författaren studerat suppliker från senare delen av 1700-talet.

Många anspelningar på härkomst kommer till synes i källmaterialet, inte minst epitet som "svensk" och "dansk". Frågan är hur sådana yttringar skall uppfattas. Lerbom tar fasta på en distinktion, etablerad i tidigare forskning,